

על המדיאטיזציה של העדות: תגובה לווייסמן וסימון

עמית פינצ'בסקי*

עוד יגיע הזמן לחקור את כל זה - זו הייתה תחושתי לאורך השנתיים האחרונות. אני מלא הערכה לכרמל ווייסמן ועלמה מריה סימון על כך שלא היו שותפות לתחושה הזו, ולמרות השבר והכאב הצליחו לספק התייחסות מחקרית ראשונית לאירועי השבעה באוקטובר במסגרת של חקר המדיה. מעבר לעיתוי, המאמר מציע מסגרת מושגית חשובה, המחברת בין עדות, מדיה וטראומה. אני מסכים עם רוב הטענות במאמר ולכן, בתגובה קצרה זו, אבקש להציע הקשרים נוספים ופרשנויות משלימות ביחס לשלוש נקודות עיקריות.

שליפת הטלפון הנייד לתיעוד אירוע מסכן חיים אכן נראית פרדוקסלית במונחים של הסבר ביולוגי-הישרדותי: במקום להילחם או לברוח (או תגובה אחרת, כמו קפיאה או העמדת פני מת), דומה שצצה תגובה מסוג חדש: תיעוד. אך כפי שווייסמן וסימון טוענות, זהו פרדוקס רק לכאורה, שכן הבעיה נעוצה בעצם ההעמדה הדיכטומית של הביולוגי מול הטכנולוגי. שליפת הטלפון נהפכה לטבע שני, פעולה אינסטינקטיבית לא פחות מפעולות הישרדות "בסיסיות" יותר. זוהי, לטענתן, תוצאה של הטמעה עמוקה של לוגיקת המדיה המקיפה אותנו - מה שהן מכנות מדיאטיזציה מוגפנת - ולפיכך תגובה שאיננה מפליאה כי אם מתבקשת. אלא שאם ננקוט קו זה, אין סיבה לייחד דווקא את הטלפון הנייד מכלל סביבת החיים הטכנולוגית. הרי שליפה של חרב או אקדח עשויה להיות אינסטינקטיבית באותה המידה (וזה בדיוק מטרתה של ההכשרה הקרבית), וכך גם שימוש בכל אמצעי נגיש לבריחה או הסתתרות. אנו מוקפים בכל רגע במערך אמצעים וכלים שהם בבחינת מובן־מאליו עמוק עבורנו. בכל הקשור לעולם האנושי, הטכנולוגי אינו תוספת מאוחרת לביולוגי, אלא תמיד כבר־שם. אם כן, לא זו בלבד ששליפת הטלפון הנייד איננה מפתיעה, אלא יש לראותה כחלק מרפרטואר רחב של תגובות ופעולות טכניות (techné במובנה המקורי: מיומנות נרכשת) המרכיבות את חיי היום־יום בשגרה כמו גם בעת סכנה. ואם תיעוד זה מה שאנו עושים כל הזמן, אין פלא שעושים זאת גם במצבי קיצון.

* פרופ' עמית פינצ'בסקי, המחלקה לתקשורת, האוניברסיטה העברית בירושלים
(amitpi@mail.huji.ac.il).

המאמר מתמקד בשני מקרים של תיעוד מאירועי השבעה באוקטובר, ומתחקה אחר ראיונות שבהם העדות ניסו להסביר בדיעבד מה גרם להן לתעד בזמן האירוע. גם כאן יש מקום לבחינה בהקשר רחב יותר. דומה שבמהלך השנתיים האחרונות, תופעות של עדות מדיה קיבלו ממדים נוספים ותצורות חדשות. תיעודים רבים בזמן אמת הופצו ברשתות חברתיות, שותפו ותויגו; לכך הצטרפו גם ערוצי תקשורת מוסדיים ששידרו ושיתפו את התיעודים, ובהמשך ביקשו לראיין את העדים המתעדים. אלה בתורם הפיצו את הדיווחים והראיונות עימם, העלו שוב את התיעודים המקוריים, וכך עשו גם העוקבים ברשתות החברתיות. נוסף על כך, הוקמו מיזמי עדות אזוריים, כמו "עדות 710", "זיכרון 710", מרכזי תיעוד בקיבוצי עוטף עזה ואין-ספור אתרי זיכרון. גופים ממסדיים נרתמו אף הם למאמצים אלה: יד ושם, יד בן צבי, תאגיד השידור הישראלי, הספרייה הלאומית, משרדים ממשלתיים ואוניברסיטאות - כולם עסקו ועוסקים באופנים שונים באיסוף עדויות, הפקתן, הנגשתן וקטלוגן. במצב עניינים זה, יש להתייחס לספקטרום עדותי - רצף מצבי צבירה שונים של עדות - ולעדות מדיה כתופעה רב-ממדית הנפרשת לרוחב על פני פלטפורמות דיגיטליות שונות. העדות החיה היא לפיכך מופע אחד של רב-ממדיות זו, כאשר לצידה ניצבים עדות מצולמת (שמטבע הדברים נוצרה לאחר זמן), ראיונות, סרטונים, שיתופים - ולא פחות מכך הקישוריות בתוך ובין הפלטפורמות.

לבסוף, ווייסמן וסיומן עומדות באופן משכנע על מעמדו של האותנטי בעדות ועל היותו אקט פרפורמטיבי. האותנטי הוא ביטוי המבקש לייצר אמינות באמצעות מיידיות, לממש אפקט של כאן-ועכשיו, של "כך זה קרה" ו"כך זה הרגיש". זהו תיווך המבקש לאיין עצמו, לגרום לקצץ בין שם לכאן. אלא שזהו פרפורמנס מתווך לעילא, ואפשרי לביצוע רק בהינתן הזמניויות של תיווך אודיוויזואלי. כאן טמון הדמיון המבני בין המבע האותנטי והמבע הטראומטי: בשני המקרים מדובר בהיפעלות, בעודפות של הבלתי-ניתן-לייצוג מבעד לייצוג. המדיאטיזציה של העדות קשורה אם כן למדיאטיזציה של הטראומה. תנועת מצלמה תזזיתית, קולות רקע ורחשי הנשימות תוך כדי בריחה או הסתתרות הם בין המופעים הבולטים של תיעוד המעיד על האינטנסיביות של האירוע יותר מאשר על המתרחש בו. זהו תיווך של קריסת התיווך, אשר מייצר עודפות אפקטיבית דרך המסך. תופעה משלימה לכך, בצד של הנמענים, היא אזהרת טריגר: האינפלציה באזהרות אלה מניחה כי לדימויים או ביטויים מסוימים - לרבות מתווכים - יש פוטנציאל פגיעה שעלול להביא להתלקחות של רגשיות קודמות. הרגש הגולמי המתפרץ אצל המוען מצריך אפוא הגנה בצד של הנמען. אין זה המקום לעמוד על הגורמים שהביאו להתבססות של תפיסות מעין אלה, אך ראוי לציין שהן תוצאה של תהליכים תרבותיים, טכנולוגיים וחברתיים. עם זאת, חשוב לעמוד על ההשלכות של

המעמד המיוחד לו זוכים מבעים אותנטיים-טראומטיים בשיח העכשווי. ניתן לזהות את חלחול התופעה אל האופן שבו מתנהלים ראיונות משודרים. ניסוח השאלות במקרים רבים יהיה בסגנון של "איך זה הרגיש?" "איפה זה פגש אותך?" תחזיר/י אותי לרגע שבו..." המצלמה תתמקד בהבעות הפנים, בעיניים; מדי פעם תהיה שתיקה. זהו שיח המתנהל ברובו ברגיסטר רגשי, שיח אשר נתפס לא רק כאותנטי אלא כבסיס להזדהות כלל-אנושית, מעבר לכל פרשנות. אך פה בדיוק טמונה הבעיה: התמקדות ברגשות ובתחושות עלולה למנוע התפתחות של שיח המבקש להציב את האירועים בהקשר רחב של סיבות, תוצאות, מניעים, כוח ואינטרסים. לאותנטי כמו גם לטראומטי עלול להיות אפקט משתק, שכן, מה יש עוד לומר אחרי ששומעים סיפורים כאלה? לעומת זאת, התמודדות אמיתית עם אירועי השבעה באוקטובר מחייבת שיח שהוא מעבר לתחושות ולהרגשות, שיח שבמרכזו תוצב השאלה: למה זה קרה?